

УДК 111.3:179.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.31.10>

ПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИ ДЖЕФА МАК-МЕГАНА

Катерина Рассудіна

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра теоретичної і практичної філософії
вул. Володимирська, 60, 01033 м. Київ, Україна*

Дж. Мак-Меган – американський моральний філософ, спеціаліст у сфері біоетики. Необхідність визначення цінності життя окремих індивідів змушує його прийняти певну концепцію особи, яку можна назвати психологічною. Мета цієї статті полягає у ознайомленні українського читача з концепцією особи Дж. Мак-Мегана, а також способом його мислення у разі використання висновків з цієї концепції для вирішення біоетичних проблем.

Особову ідентичність американський філософ, слідом за своїм учителем Д. Парфітом, базує на наявності безперервності та зв'язності між елементами психіки в різні періоди життя, що забезпечує егоїстичну турботу. Особу він визначає як істоту з багатим і складним психічним життям і стверджує її субстанціальний характер. Дж. Мак-Меган не приймає розуміння особи як фази в існуванні організму, оскільки не ототожнює особу з її організмом, попри значну роль безперервності функціонування мозку для формування ідентичності. Особа, на його думку, є втіленим розумом, керівною і контролюючою, здатною до свідомості частиною організму.

На підставі психологічної концепції особи Дж. Мак-Меган впроваджує принципове розрізнення між особами і не-особами в межах людського роду. Особа – істота, психологічна єдність якої є сильною, а психічне життя багатим і складним. Істота, що не відповідає такому стандарту, не є особою. Ставлення до осіб визначається їх рівною цінністю і являє собою повагу до преференцій і планів на майбутнє. Ставлення до не-осіб, через їхню неспроможність розуміти своє майбутнє, диктується їхніми залежними від часу інтересами. Дві групи істот розділяє досить розмита смуга, яку Дж. Мак-Меган називає порогом поваги.

Аргументація Дж. Мак-Мегана базується головню на інтуїції, він схильний посилається на результати мисленневих експериментів. Висновки з його концепції особи видаються небезпечними, адже не відповідають уявленням про рівність між людьми і непорушність права на життя.

Ключові слова: особа, психологічна безперервність, психологічна зв'язність, егоїстична турбота, поріг поваги.

Джеферсон Ален (Джеф) Мак-Меган (J.A. McManhan, нар. 1954 р.) – учень Дерек Парфіта, популярний у США і Європі, але мало знаний в Україні спеціаліст у сфері моральної філософії і, головню, біоетики. Його дослідження охоплюють такі теми, як справедлива війна, етичне поводження з тваринами і зло смерті. Остання тема передбачає оцінку шкоди, якої завдає смерть тій чи іншій живій істоті. Свої погляди на цю проблему Дж. Мак-Меган розкриває, зокрема, у своїй найбільш відомій і ґрунтовній монографії *«Етика вбивства: проблеми на межах життя»*, що вийшла друком 2002 р. Його мета полягає у доведенні можливості «оцінити зло чистеї смерті, розглянувши цінність його життя» [5, с. 2], і як утилітарист він знаходить таку мірку в добробуті, який, своєю чергою, визнає залежним від рівня психічних здатностей індивіда. Такий крок змушує дослідника шукати чи створювати концепцію людини й особи, яка брала б до уваги конкретні якості.

Шукаючи критерії, які визначають ступінь зла, привнесеного завершенням чи, радше, навмисним перериванням життя істот (тварин і людей з різним рівнем розвитку психічних здатностей), дослідник мусить спиратися на певну концепцію людської особи, тож присвячує її розкриттю першу частину свого великого твору. Мета цієї статті полягає у розкритті як бачення особи Дж. Мак-Меганом, так і тих висновків, які він із нього розвиває.

Проблематика особи у творах Дж. Мак-Мегана досліджувалася такими авторами, як М.А. Вілсон, К. Грау, Д. Дегразія, К. Качор, Е. Кітей, Е. Мак-Гі, Ф. Зуоло. Зазначають, зокрема, той факт, що Дж. Мак-Меган є «найбільш інтелектуально витонченим опонентом позиції *pro-life*» [1, с. 185], а також, що він прагне «примирити широко застосовувані інтуїтивні судження з метафізичним поясненням морального статусу» [4, с. 2]. Такий текст, однак, містить насамперед авторське бачення психологічної концепції особи Дж. Мак-Мегана. Завдання полягає у тому, щоби дослідити погляд цього філософа на особову ідентичність. На ньому він базує свій підхід до аналізу шкоди, якої смерть завдає індивіду. Також ми досліджуємо пов'язані проблеми психофізичної єдності, особотворчих здатностей, цінності життя і формування ієрархії живих істот, яка дозволила б оцінку зла смерті.

Насамперед слід зауважити, що Дж. Мак-Меган використовує доволі специфічну термінологію, яку переймає, зокрема, від Д. Парфіта. Тож для кращого розуміння його поглядів ми маємо прояснити поняття, які він використовує. Психологічною концепцією особи Дж. Мак-Мегана ми називаємо тому, що критерієм ідентичності він вважає психологічну безперервність (*psychological continuity*). Остання забезпечується наявністю безпосередніх зв'язків між такими елементами психіки, як досвід і пам'ять, поява і реалізація прагнення, вираження в різний час одних і тих самих переконань тощо. Ці зв'язки, своєю чергою, забезпечуються психологічною зв'язністю (*psychological connectedness*) [2, с. 39]. Ми можемо вимірювати зв'язність, вираховуючи кількість психологічних зв'язків у конкретний відрізок часу; вона може бути як сильною, так і слабкою. Д. Парфіт вважав умовою наявності сильної психологічної зв'язності наявність «протягом дня щонайменше половини кількості прямих зв'язків, які існують протягом кожного дня у житті майже кожної актуальної особи» [3, с. 206]. Хоча Дж. Мак-Меган не згоден зі своїм учителем у трактуванні психологічної безперервності, це твердження має для його концепції велике значення.

Д. Парфіт вважав психологічну зв'язність нетранзитивною і ступеневою (слабкою чи сильною), а психологічну безперервність транзитивною та істинно-хитною (або вона є, або її немає), адже вбачав її у триванні ланцюгів виключно сильних зв'язків, що накладаються один на одного. Тобто, на думку Д. Парфіта, особа зберігається доти, доки у її свідомості наявні сильні психологічні зв'язки з дня на день. Дж. Мак-Меган відкинув такий погляд, тож враховує слабку психологічну зв'язність. Саме тому він розуміє психологічну безперервність як ступеневу [2, с. 29–40].

Уявлення про психологічну зв'язність та безперервність потрібні Дж. Мак-Мегану для того, щоби розвинути концепцію егоїстичної турботи (*egoistic concern*) як основи особової ідентичності. Ідеться про особливий тип зацікавленості особи у власному майбутньому. На думку Д. Парфіта, її джерелом є особова ідентичність, натомість Дж. Мак-Меган спирає її на розсудливі відношення єдності (*prudential unity relations*), ідентичність є лише одним із них [2, с. 42].

Як у такому разі Дж. Мак-Меган визначає особу? Д. Парфіт писав так: «Щоби бути особою, істота повинна бути самосвідомою, усвідомлювати свою ідентичність і продовження існування в часі» [3, с. 202]. Його учень стверджує: «Це істота з багатим і склад-

ним психічним життям, психічним життям високого рівня витонченості» [2, с. 45]. В обох випадках особлива увага надається самосвідомості, що якраз і забезпечується сильною психологічною зв'язністю.

Коротко кажучи, Дж. Мак-Меган ставить особовий статус у залежність від наявності психологічної безперервності. Першочерговою важливістю для нього набуває її послаблення і зникнення, яке часто є поступовим, а все ж визначальним (а також настільки ж поступова поява чи посилення). Тож дослідник доповнює своє визначення особи твердженням, що вона є «істотою з психічним життям, яке є досить багатим для того, щоби з дня на день існувала сильна психологічна зв'язність» [2, с. 45].

Цікаво, що Дж. Мак-Меган вважає особу певного роду субстанцією, адже вона, на його думку, виникає і зникає разом із появою і зникненням істоти, психічне життя якої відповідає певним стандартам, головним із яких є наявність свідомості. Не зрозуміло, однак, як у такому разі тлумачити ступеневий характер психологічної безперервності. На практиці науковці стикаються з цією проблемою, оцінюючи статус пацієнтів на ранніх етапах хвороби Альцгеймера. У них відсутня сильна психологічна безперервність, проте слабка забезпечує їм егоїстичну турботу. Головна причина прийняття Дж. Мак-Меганом субстанціальності особи полягає у небажанні розуміти особу як певну фазу розвитку людського організму. До цієї теми ми, однак, повернемося пізніше.

Д. Парфит розрізняє широку й вузьку версії психологічної концепції ідентичності особи. Ми вже згадували першу із них, де критерієм виступає нерозгалужена психологічна безперервність (інакше кажучи, відсутність роздвоєння самосвідомості). Вузький варіант, натомість, враховує підставу цієї безперервності, яку становить функціональна безперервність релевантних фрагментів одного й того ж мозку. Д. Парфит дотримувався думки, що вузька версія концепції краще відповідає інтуїції про нас, проте він вважав її рівнозначною широкій [3, с. 208–209].

На відміну від Д. Парфита, Дж. Мак-Меган надає перевагу виключно вузькій версії, що й доводить за допомогою мисленнєвого експерименту. У ньому шантажист заради викупу погрожує створити біологічні репліки певної особи і піддавати їх тортурам. Здоровий глузд має підказувати нам підкоритися вимозі, хоча готовність рятувати самого себе була б значно вищою. З цього дослідник робить висновок, що, окрім безпосереднього психологічного зв'язку, який уявлена особа має зі своєю реплікою через спільний план клітин мозку, для забезпечення ідентичності потрібне іще щось. Дж. Мак-Меган говорить про безперервне існування і функціонування тих фрагментів мозку, які відповідають за зв'язність психічних процесів [2, с. 57–59]. Ідентичність особи, таким чином, зберігається доти, доки існує безперервність фізичної реалізації більш раннього і більш пізнього психічних станів, а це уможливує лише їх породження фрагментами одного й того ж мозку. Врахування безперервності функціонування мозку вирішує проблему хворих на деменцію, адже вона поступово знищує клітини мозку і, таким чином, послаблює психологічну зв'язність. А такий висновок здатен позбавити особу її субстанціального характеру. З іншого боку, він, здається, змушує філософа визнати тотожність особи з організмом.

Утім Дж. Мак-Меган рішучо розрізняє особу і її організм, навіть мозок, який становить підставу для її існування, забезпечуючи психологічну безперервність. Наявність фізичного елемента важлива і для вирішення питання індивідуалізації, адже різні стани свідомості являють собою стани однієї і тієї ж свідомості тому, що утворюються завдяки безперервному функціонуванню одного й того ж нерозділеного мозку. Будь-які зміни змісту свідомості і сили психологічної зв'язності не спростовують ідентичності, доки не нищиться фізична безперервність, що полягає у зв'язках між нейронами мозку [2, с. 68].

Свій погляд на залежність між особою і ідентичністю і безперервністю мозку Дж. Мак-Меган називає концепцією втіленого розуму егоїстичної турботи (*Embodied Mind Account of Egoistic Concern*). Подібне бачення ми знаходимо у М. Джонстона, Дж. Л. Мекі, Т. Нагеля, П. Унгера. Згідно з ним фізична безперервність мозку є підставою функціональної (утримання основних психологічних здатностей мозку) і функціональної (збереження конфігурацій тканин мозку, що забезпечують безперервність і зв'язність змісту психічного життя) безперервності. Саме тому згасання фізичної безперервності призводить до послаблення психологічної єдності.

Попри таку увагу до функціонування мозку, Дж. Мак-Меган, як ми уже зазначали, відмовляється вважати його елементом особи. На його думку, ототожнення особи з організмом, частиною якого є мозок, передбачає надання йому свідомості, яка, однак, не може бути сутнісною властивістю організму, адже той здатен існувати без неї. Прикладами можуть бути ембріон на ранніх стадіях розвитку або труп, який ще не розклався. З іншого боку, Дж. Мак-Меган не є прибічником радикального дуалізму, згідно з яким особа й організм, дві різні субстанції, мали б ділити певні властивості на кшталт болю. Виходить, згідно з концепцією Дж. Мак-Мегана, мозок, попри те, що він забезпечує психологічну безперервність, не мислить разом з особою. Запропонована ним альтернатива полягає у тому, що «відношення між нами самими і нашими організмами – це відношення частини і цілого» [2, с. 92]. Як такий організм не є свідомим, але цю здатність має одна із його частин.

Як здатна до свідомості частина організму – Дж. Мак-Меган називає її «втіленим розумом» – особа є субстанцією і не мусить ділити з організмом усіх його властивостей. Для пояснення цього парадоксу філософ наводить аналогію з автомобілем. «Клаксон мого автомобіля, – пише він, – наприклад, має властивість рухатися зі швидкістю шістдесят миль на годину, коли автомобіль має цю властивість, але не розділяє з автомобілем властивості важити тонну <...>. Якщо аналогічно, я не маю всіх властивостей мого організму, а він не має усіх моїх, проблема пояснення, чому я не є організмом, а він не є особою, не постає» [2, с. 93].

Особу Дж. Мак-Меган розглядає як керівну і контролюючу частину організму, а організм як знаряддя особи. Ця керівна частина, нагадаємо, формується завдяки наявності психологічних зв'язків між станами свідомості в різні відрізки часу, що являють собою підставу для егоїстичної турботи. Особа – це істота з багатим і складним психічним життям, а не біологічна істота. Звідси випливає головна теза психологічної концепції особи Дж. Мак-Мегана: з огляду на градацію рівнів психічного життя різних істот (а його забезпечують, зокрема, і суто біологічні процеси), вони різняться за статусом, а однак, усі ті із них, хто відповідає стандартам особи, мають рівну цінність, попри відмінність змісту їхнього психічного життя [2, с. 312–313].

Хоча, на його думку, вищі психічні здатності є необхідною і достатньою умовою для буття особи, і їхня втрата тягне за собою втрату особовості, Дж. Мак-Меган стверджує, що на повагу заслуговує сама особа, а не її властивості. Саме тому всі особи мають рівну цінність. Цей свій погляд американський філософ називає концепцією внутрішньої цінності (*Intrinsic Worth Account*). Окрім поваги до особи, вона передбачає, що ті істоти, які не мають достатніх психічних здібностей (більшість тварин, ембріони, немовлята, психічнохворі тощо), на таку повагу не заслуговують. Ставлення до них має регулюватися іншим принципом, який враховує їхні залежні від часу інтереси (*time-relative interests*). Останні зводяться до наявних турбот істоти. Через слабкість чи навіть відсутність психологічної зв'язності із самими собою в минулому і майбутньому не-особи не спроможні цікавитися віддаленими у часі справами і перейматися власним виживанням, а також мати

далекосяжні плани і прагнення [2, с. 80]. Звертаючись до поняття інтересу, Дж. Мак-Меган демонструє свою прихильність до утилітаризму.

Розрізняючи осіб і не-осіб, Дж. Мак-Меган розробляє дворівневу концепцію моральності вбивства. Коли йдеться про осіб, то моральна цінність вбивства визначається фактом рівної і високої поваги, на яку вони заслуговують. Спосіб вираження цієї поваги залежить від преференцій конкретної особи: ми не маємо права вбивати її, коли вона хоче жити, і зобов'язані зробити це, коли вона хоче вмерти. Натомість моральність вбивства не-осіб визначається наявністю у них певних інтересів. Якщо істота не здатна розрізнити життя і смерть, то виживання не становить для неї інтересу, а отже, ми можемо вбити її, щоби, наприклад, забезпечити її наявний інтерес у відсутності страждань, або ж інтереси осіб, які переважають її нечисленні бажання [4, с. 3].

Між згаданими типами істот пролягає «поріг поваги», який, згідно з уже наведеною нами дефініцією особи, визначається наявністю досить високих психічних здатностей. Але залишається неясним, про який саме рівень і яких саме здатностей ідеться (здатність до свідомості, як у П. Сінгера? автономія, як у Р. Нозіка і В. Квіна? здатність цінувати своє життя, як у Дж. Геріса? наявність почуття справедливості, як у Дж. Роулза?). Здається, у Дж. Мак-Мегана йдеться не так про самі здатності, як про їхню спроможність забезпечити істоті високий рівень добробуту. Як пише з цього приводу Ф. Зуоло, «якщо, припустимо, істота має лише одну здатність, яка продукує добробут, хоча рівень породження є нижчим ніж рівень здатності іншої істоти, яка має чимало інших здатностей, охорона здатності першої істоти не має переваги над другою, навіть якщо ця єдина здатність є більш суттєвою для другої істоти» [5, с. 8]. Важить лише порівняння в абсолютній перспективі. Властивості людей з розумовою відсталістю важитимуть менше ніж ті самі властивості нормальних людей, адже останні спроможні завдяки цим властивостям досягнути більшого рівня добробуту. Кожна істота залежно від загальної характеристики рівня її психічних здатностей має свій потенціал добробуту, у осіб він гарантовано вищий, ніж у не-осіб.

Слід зауважити, що Дж. Мак-Меган надає значення автономії, для наявності якої необхідні самосвідомість і раціональність. Проблема цих здатностей, однак, полягає у тому, що вони не виникають в одну мить, а розвиваються поступово, а отже, не підходять для визначення порогу. Останній Дж. Мак-Меган трактує як нездоланну прірву між двома групами істот. І все ж він висловлює дві пом'якшувальні пропозиції. Перша звучить таким чином: «Якщо індивідові ясно і рішучо не вистачає здатності до автономії, безпечніше вважати, що він має цю здатність, а тому вартий поваги» [2, с. 264]. Друга теза передбачає, що «поріг більше не є чіткою лінією, є натомість широкою смугою невизначеності» [2, с. 265]. На підставі цих зауважень Дж. Мак-Мегана Ф. Зуоло класифікує його погляд як не дво-, а тривірневий [5, с. 10].

Ознайомившись із психологічною концепцією особи Дж. Мак-Мегана, ми можемо зробити кілька висновків. По-перше, визначення особи потрібне йому, головне, для того, щоби обґрунтувати свої переконання у сфері біоетики, а саме моральну допустимість убивства: тих, хто має особовий статус з огляду на їхні преференції (добровільна евтаназія), тих, хто не має особового статусу, через низьку цінність їхнього життя, яке не забезпечує їм добробуту. Отже, Дж. Мак-Меган є типовим прибічником біоетичної концепції якості життя. З іншого боку, показовими є його спроби протидіяти видовому шовінізму – наголошуванні на тому, що саме приналежність до людського роду забезпечує нам право на недоторканність життя. Але такі погляди передбачають дегуманізацію значної частини людей – ембріонів, немовлят, важко хворих, і являють собою спробу заперечити рівність усіх людей і порушити їхні фундаментальні права.

Список використаної літератури

1. Kaczor Ch. "Philosophy and Theology" Notes on Jeff McMahan. *National Catholic Bioethics Quarterly*. 2009. No. 9. Pp. 185–191.
2. McMahan J. *The Ethics of Killing. Problems at the Margins of life*. Oxford, 2002. 540 с.
3. Parfit D. *Reasons and Persons*. Oxford, 1984. 243 с.
4. Wilson M.A. McMahan Jeff. *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy* / ed. M. Sellers, S. Kirste. 2017. 3 с. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007%2F978-94-007-6730-0_12-1. (DOI: 10.1007/978-94-007-6730-0_12-1).
5. Zuolo F. Individuals, Species and Equality. A Critique of McMahan's Intrinsic Potential Account. *The Journal of Value Inquiry*. 2016. No. 50, Pp. 573–592. URL: https://www.researchgate.net/publication/284228023_Individuals_Species_and_Equality_A_Critique_of_McMahan%27s_Intrinsic_Potential_Account. (DOI: 10.1007/s10790-015-9537-2).

JEFF MCMAHAN'S PSYCHOLOGICAL CONCEPTION OF PERSON**Kateryna Rassudina**

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Philosophy,
Department of Theoretical and Practical Philosophy
Volodymyrska str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine*

J. McMahan is an American moral philosopher, bioethics specialist. The task to determine the value individuals lives forces him to accept the concept of personality, which can be called psychological. The purpose of this article is to acquaint the Ukrainian reader with J. McMahan's conception of person, as well as the way he thinks when uses the conclusions from this conception to solve bioethical problems.

Following his teacher D. Parfit, the American philosopher bases personal identity on the presence of continuity and connectedness between the mental states in different periods of life, which provides egoistic concern. He defines person as a being whose mental life is rich and complex, and asserts its substantial nature. J. McMahan does not accept the understanding of person as a phase in the existence of his or her organism, because he does not identify person with body, despite the significant role of continuity of brain function for the formation of identity. Person, in his opinion, is the embodied mind, leading and controlling part of the body which has the capacity for consciousness.

Based on the psychological conception of person, J. McMahan draws fundamental distinctions between persons and non-persons within the human race. Person is a being whose psychological unity is strong and whose mental life is rich and complex. A being that does not meet this standard is not a person. Attitudes toward persons are determined by their equal value which demands respect for preferences and plans for the future. Attitudes toward non-persons, due to their inability to understand their future, are dictated by their time-relative interests. The two groups of beings are separated by a broad band of indeterminacy; J. McMahan calls it the threshold of respect.

J. McMahan's argumentation is based mainly on intuition; he tends to refer to the results of thought-experiments. Conclusions from his conception of person seem dangerous, because they do not correspond to the idea of equality between people and the inviolability of the right to life.

Key words: person, psychological continuity, psychological connectedness, egoistic concern, threshold of respect.